

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК 338.486

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІКО- ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Іванов А.М., к.е.н.

*ВП «Миколаївська філія Київського національного університету
культури і мистецтв»*

В статті досліджено питання оптимізації економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій. Запропоновані шляхи планування розвитку рекреаційних територій. Звернута увага на заходи, за допомогою яких рекреаційні території досягли б ефективного розвитку.

Ключові слова: ТРК (територіально-рекреаційний комплекс), рекреаційна система, економіко-екологічне прогнозування (планування, програмування), Концепція розвитку ТРК. територіальна комплексна схема охорони природи (ТКСОП).

The article deals with optimization of the recreational territories economic and ecological development. The ways of recreational territories development planning are offered. The actions as for effective development of recreational territories are specified.

Key words: TRC (territorial-and-recreational complex), recreational system, economic and ecological forecasting (planning, programming), TRC development conception, nature protection territorial combined plan (NPTCP).

Актуальність проблеми. Нині питання оптимізації розвитку рекреаційних територій є дуже актуальним, оскільки від його вирішення багато в чому залежить не лише здоров'я і рівень життя громадян, але й розв'язання проблем зростання регіональних економічних систем. Саме від ефективного вирішення питань планування рекреаційна територія зможе досягти якісного стану з економічної та екологічної точки зору.

Сьогодні рекреаційні території, особливо природоохоронні,

функціонують в межах України з багатьма недоліками, однією з причин чого є нераціональне планування розвитку цих територій. Як наслідок – низький рівень еколого-економічних та фінансових механізмів розвитку ТРК. Це спричиняє виникнення проблем щодо збереження їх природоохоронного стану та економічної ефективності функціонування.

Аналіз останніх наукових досліджень. В науковій літературі не отримали достатнього висвітлення проблеми системного підходу до вдосконалення еколого-економічного механізму розвитку ТРК. Дослідженню розвитку рекреаційних комплексів присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них О.І. Амоша, Т.Л. Андрієнко, В.Г. В'юн, В.В. Горлачук, Н.М. Калькова, В.К. Мамутов, П.Г. Плюта, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк, В.П. Ярчук та ін. Останнім часом дана тема розглянута у дисертаційних роботах молодих вчених-економістів [1, 3, 6]. Слід зазначити на важливість змісту монографії [2] авторського колективу під редакцією проф. В.В. Горлачука. Автором статті опубліковані наукові праці, де розкрито механізм регулювання розвитком ТРК та оцінки економічної ефективності розвитку ТРК [4, 5]. Однак єдиного підходу, який би поєднував економічні та екологічні складові функціонування рекреаційної території, сьогодні в Україні не існує.

Метою роботи є виявлення конкретних шляхів та заходів щодо оптимізації планування економіко-екологічним розвитком рекреаційних територій в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Будь-яка система, у т. ч. рекреаційна, у своєму розвитку повинна досягати певного оптимуму. Під цим нами розуміється така динамічна рівновага складових її природних, виробничих, соціально-економічних компонентів, які дозволяють з найбільшою ефективністю розвивати рекреацію в межах ТРК. Досягнення найбільшої відповідності між розвитком продуктивних сил, з одного боку, та екологічною місткістю, з іншого, вважаємо обов'язковими. Розвиток ТРК в оптимальному режимі потребує передусім виконання трьох головних умов:

- 1) необхідно, щоб досягалася єдність усього природного довкілля і рекреаційних продуктивних сил;
- 2) забезпечувався узгоджений розвиток окремих елементів, що утворюють у своїй єдності продуктивні сили ТРК;

3) забезпечувалося ефективне використання і розвиток природних рекреаційних ресурсів, матеріально-технічної бази і трудових ресурсів.

Умова планованого оптимального розвитку ТРК має яскраво виражену іншу природу порівняно з попередньо зазначеними. Вона полягає у вимозі, щоб органи управління ТРК стали повновладними господарями на підвідомчій території і мали комплексну інформацію про всі процеси, що відбуваються в її межах. Лише за виконання цієї умови будуть створені всі передумови для ухвалення оптимальних управлінських рішень, тим більше в умовах регіонального самоврядування і ведення місцевого господарства. Саме відсутність таких умов змушує тих, хто здійснює керівництво рекреаційним господарством і проводить екологічну роботу, приймати управлінські рішення в стані невизначеності. А це, у свою чергу, не дозволяє досягти оптимального рівня розвитку ТРК, сприяє виникненню системи диспропорцій і деградації курортів.

До одних з основних диспропорцій відноситься, на нашу думку, невідповідність між чисельністю місцевого населення і рекреантами за даного рівня розвитку продуктивних сил ТРК. Ця диспропорція характерна для багатьох порівняно розвинених курортів, які склалися на сьогодні у відносно відособлених рекреаційних регіонах і агломерації. Багато в чому це виникає через нераціональну систему управління, що унеможлиблює мати єдиного повновладного «господаря», неефективність керівництва санаторно-курортними установами з боку різних органів і відомств, у т. ч. і державного значення.

На сучасному етапі формування системи показників організоване так, щоб у першу чергу задовольнити інформаційні потреби відомств, багато інформаційних потоків не виходять на єдиний регіональний центр управління, а обриваються в окремих відомствах і установах, де матеріали і дані використовуються для розв'язання суто локальних задач. Масиви загальноекономічної і специфічної інформації потрапляють в місцеві органи влади в результаті адміністративного пресингу, шляхом запиту інформації залежно від необхідності мати дані про санаторно-курортну діяльність. У зв'язку з цим необхідно створити на базі сучасної обчислювальної і організаційної техніки територіальні (регіональні) науково-технічні системи, спроможні забезпечити оперативну обробку, збір і передачу всього комплексу рекреаційної інформації.

Найважливішими початковими критеріями для планування економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій повинні стати:

- 1) громадські цілі розвитку рекреаційних комплексів;
- 2) сучасні вимоги ринку до техніко-економічних чинників сфер і галузей рекреації;
- 3) економічні, соціальні і природні умови в районах локалізації окремих галузей рекреації та на усій території регіону.

При економіко-екологічному плануванні ці критерії можуть знайти конкретне вираження в аналізі й перспективних розрахунках і оцінках:

- а) територіальних вимог, яких необхідно дотримуватися при локалізації або розширенні виробництва рекреаційних послуг;
- б) впливі на природні, у т. ч. рекреаційні, ресурси, зростання масштабів виробництва рекреаційних послуг;
- в) тенденцій локалізації, які об'єктивно обумовлюються територіальними вимогами галузей і формами організації окремих систем виробництва послуг;
- г) відповідності умов розміщення в певних типах районів специфічним тенденціям локалізації відповідних галузей виробництва рекреаційних послуг.

Економіко-екологічне планування ТРК повинне здійснюватися при взаємодії різних рівнів, таких як:

- 1) загальнодержавне планування розміщення виробництва рекреаційних послуг;
- 2) планування окремих рекреаційних систем і галузей виробництва послуг;
- 3) планування регіональних рекреаційних комплексів;
- 4) планування окремих місць розміщення рекреантів усередині населених пунктів.

Процеси планування, засновані на розподілі рівнів виробництва рекреаційних послуг, перебувають у тісному взаємозв'язку як один з одним, так і з плануванням інших сфер суспільного виробництва у рамках регіону, області, адміністративних районів, міст і сіл.

За дорученням Кабінету міністрів Державна планова комісія відповідає за координацію центрального планування розвитку рекреаційних територій. Його завдання повинне полягати в тому, щоб:

- забезпечувати введення розміщення виробництва рекреаційних послуг у систему раціонального планування і планування сукупної територіальної структури суспільного відтворення;

- здійснювати планування розміщення виробництва рекреаційних послуг за адміністративними районами і його зв'язок з аналогічним плануванням інших територіальних структур;

- визначати основні задачі координації між галузями рекреації та адміністративними районами у відповідному плановому періоді.

Вплив структури ТРК на сукупну територіальну структуру громадського відтворення і зворотну її дію на розвиток сфер і галузей виробництва рекреаційних послуг потребують визначення довгострокових цілей і шляхів інтенсивного використання можливостей розміщення рекреаційних послуг. При цьому необхідно вирішити протиріччя між зростаючою динамікою виробництва рекреаційних послуг і рішеннями з розміщення рекреаційних комплексів, що розробляються на тривалу перспективу.

Для розв'язання цих задач, як інструмент центрального планування, має бути прийнята довгострокова Концепція розвитку рекреаційних територій, що є основною складовою частиною Генеральної схеми розміщення ТРК (довгострокової концепції) і має головні задачі розвитку.

Ця Концепція повинна містити:

1. Основні напрями розміщення ТРК з урахуванням диференційованого розвитку регіону.

2. Основні напрями рекреаційної спеціалізації адміністративних районів і деяких районних рекреаційних комплексів.

3. Основні напрями розміщення об'єктів капітального будівництва рекреаційного значення і довгострокові плани розвитку рекреаційних послуг, реалізація яких висуває відносно високі вимоги до регіональних умов.

4. Основні напрями, пов'язані з рекреацією, мають відповідати іншим задачам регіональної концепції розміщення ТРК.

Розробка довгострокової Концепції розміщення виробництва рекреаційних послуг має декілька етапів - від розробки аналітико-прогнозних основ (з урахуванням декількох варіантів) до орієнтувань, що передують розробці наступного планового документу. В процесі пла-

нування повинне забезпечуватися безперервне і комплексне поєднання центрального координуючого, галузевого і регіонального планування розміщення ТРК.

Забезпечення вищеназваних основних напрямів розміщення виробництва рекреаційних послуг повинне здійснюватися за допомогою довгострокового і середньострокового планування окремих сфер, систем і галузей рекреації. Відповідно до того значення, яке мають для регіону процеси галузевого розвитку і управління, міністерства, районні адміністрації повинні також планомірно і раціонально формувати розміщення своїх сфер або галузей виробництва рекреаційних послуг.

При формуванні регіональної економіки передбачається розвиток територіальних систем окремих галузей рекреаційної діяльності. При довгостроковому і середньостроковому галузевому плануванні необхідно також забезпечувати раціональний розвиток та інтенсивне використання відповідної територіальної рекреаційної системи. Для цих цілей як спеціальні інструменти можуть служити довго- і середньострокові Концепції розміщення галузей і систем виробництва рекреаційних послуг. Вони повинні розроблятися відповідальними органами галузевого управління за участю комісій територіально-адміністративних утворень і передбачати:

- реконструкцію наявних рекреаційних комплексів і мінімізацію екологічного пресингу, що досягається при цьому;
- здійснення капіталовкладень, використовуваних на модернізацію основних фондів, і капіталовкладень, спрямованих на розширення наявних і придбання нових основних фондів, з урахуванням економії рекреаційних ресурсів;
- локалізацію нових виробництв рекреаційних послуг з деталізацією вимог до умов території, що розвивається;
- розвиток науки і техніки, спеціалізації, кооперації і концентрації виробництва рекреаційних послуг та їх вплив на розвиток території;
- згортання неефективних виробництв рекреаційних послуг для вивільнення матеріально-технічних ресурсів для інших задач;
- раціональну просторову організацію рекреаційних систем економічно і технологічно взаємозв'язаних галузей, розвиток районних рекреаційних комплексів; - подальше поліпшення умов довкілля, праці

і побуту місцевого населення, посилення ролі соціальних чинників шляхом забезпечення раціональної територіальної організації рекреації.

Розробка цих галузевих Концепцій розміщення повинна здійснюватися на основі специфічних техніко-економічних чинників розміщення відповідних галузей виробництва рекреаційних послуг. Для цього необхідно визначати типові для галузі тенденції локалізації для даних груп підприємств рекреаційного комплексу, що здійснюють однорідні послуги, і характерне для галузі орієнтування на певні чинники при виборі місця розміщення.

Їх підготовка може здійснюватися відповідно до програм раціоналізації шляхом реконструкції, модернізації і заміни основних фондів на діючих підприємствах ТРК, а також має бути пов'язана з довгостроковими Концепціями і Програмами соціально-економічної раціоналізації районів. ТРК різних галузей в районах будуть пов'язані один з одним і з іншими елементами, що припускає планомірний розвиток регіональної економіки.

Важливим інструментом оптимізації економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій є довгострокові концепції розміщення виробництва рекреаційних послуг в районах. Вони повинні передбачати:

- розвиток виробничої спеціалізації району і його окремих частин;
- удосконалення просторової організації виробництва рекреаційних послуг шляхом раціональної спеціалізації, концентрації і комбінування виробництва рекреаційних послуг в регіоні;
- територіальне забезпечення науково-технічних новацій, зниження потреби в ресурсах;
- можливості і умови впровадження нових виробничих потужностей сільського господарства в ТРК;
- вимоги і умови раціональних виробничих взаємозв'язків виробництва, розселення, інфраструктури, природного середовища;
- пропорційний розвиток і раціональне розміщення рекреаційних будівельних потужностей в районах;
- передумови, можливості, шляхи створення і раціонального формування районних рекреаційних комплексів.

Розробка цих Концепцій, на наш погляд, повинна здійснюватися на основі ринкових напрямів розвитку районів певної території. Ці

концепції необхідно розробляти одночасно з концепціями розміщення тих галузей, які мають профільююче значення в районах. Це повинно торкатися також програми галузевої і територіальної раціоналізації, спрямованої на зростання ВВП і економіки в цілому.

Цілі довгострокових Концепцій економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій, що розробляються на всіх рівнях, мають бути відбиті в державних програмах розвитку регіону. Для цього доцільно розробляти планово-методичні та інші види регулювання, які розраховані на відповідні періоди планування.

До основних методичних інструментів із введення задач розвитку раціональної територіальної структури виробництва рекреаційних послуг у плани відносяться:

1) середньо- і короткострокова конкретизація основних довгострокових напрямів розміщення виробництва рекреаційних послуг, особливо галузевих тенденцій локалізації (туризм, альпінізм, відпочинок, оздоровлення і т. д.);

2) розрахунки територіальної ефективності та економіко-математичні моделі оптимізації розміщення рекреаційних комплексів і оптимального використання рекреаційних ресурсів;

3) регламентація затвердження місця розміщення підприємств рекреаційного комплексу;

4) плани підготовчих робіт, необхідних для здійснення капіталовкладень;

5) територіальних і регіональних балансів забезпечення ефективних пропорцій між структурою ТРК та іншими територіальними структурами;

6) методів економіко-екологічної координації та інтенсивних узгоджень комплексних планів.

Перераховані методичні інструменти сприятимуть підвищенню ефективності планування. Особливо це стосується територіальної координації, збалансування і раціоналізації на місцевому рівні. На центральному рівні найбільш дієвими уявляються збалансовані в галузевому і територіальному відношенні планові задачі (зокрема, з забезпечення зайнятості населення, по використанню будівельних потужностей), територіальний розподіл об'єктів капітальних вкладень у районах і першочергове фінансове забезпечення вимог пріоритетних галузей

рекреаційного комплексу (преференційне планування).

Висновки. Таким чином, планування розвитку рекреаційних територій - основна задача всіх рівнів економіко-екологічного планування ТРК. Першочерговим, що має зробити влада країни – це розробити та впровадити в життя Концепцію розвитку рекреаційних територій як складову генеральної схеми розміщення ТРК. По-друге, при формуванні регіональної економіки – передбачити розвиток окремих складових рекреаційної діяльності в межах ТРК (спеціалізація). По-третє, врахувати, що Державна планова комісія, органи управління ТРК, а також комісії адміністративних районів мають нести конкретну відповідальність за розробку концепцій і координацію дій щодо планування діяльності рекреаційних територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайдаєнко О.М. Управління розвитком та формуванням рекреаційних територій (на прикладі Миколаївської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.06 „Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / О.М. Гайдаєнко. - Дніпропетровськ, 2008. - 18 с.
2. Гаркуша О.М. Управління рекреаційними територіями: монографія / О.М. Гаркуша, В.В. Горлачук, І.М. Песчанська, В.Г. В'юн.– Миколаїв: Іліон, 2010. – 236 с.
3. Іванов А.М. Управління конкурентоспроможністю рекреаційно-оздоровчого землекористування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.06 „Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / А.М. Іванов. - Херсон, 2011. - 20 с.
4. Іванов А.М. Економічний механізм регулювання розвитку ТРК / А.М. Іванов // Бізнес-навігатор: Науково-виробничий журнал. – 2012. - № 3 (29). С. 156-161
5. Іванов А.М. Особливості оцінки соціально-економічної ефективності розвитку територіально-рекреаційного комплексу / А.М. Іванов // Економічний простір. - 2012. - № 61. – С. 129-138
6. Січко С.М. Організаційно-економічний механізм управління рекреаційними територіями степового Причорномор'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.06 „Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / С.М. Січко. - Херсон, 2010. - 20 с.